Ad! - det er ikke lige min smag! Det bløde d og det hårde d [d]

Forfattere: Lise Holm
Redaktør: Thomas Brahe

Info: Specialtegnet for det bløde d har vanskeligheder ved at blive vist på iOS-devices (iPads og iPhones). Forhåbentlig kommer en løsning på denne udfordring.

Faglige temaer: Fonemer, Afkodning, Lydret læsning, Stavning, Smagssansen, De fem grundsmage

Kompetenceområder: Læsning

Introduktion:

Det er målet, at eleverne skal blive opmærksomme på de to d-lyde og få større erfaring i at læse ord, hvor de indgår. Særligt det bløde d kan være vanskeligt for eleverne at høre. Det er desuden målet, at eleverne får erfaring med at stave ord med de to d-lyde.

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

Aktivitet med dialogoplæg og billeder

1 Skriv ordene "dejligt" og "ad" (som noget, der er ulækkert) på tavlen. Lad eleverne sige ordene højt, og tal med dem om de to d-lyde. Det hårde d *[d]*, som ligner lyden fra bogstavets navn, og som ligger ved fortungen. Det bløde d *[□]*, som også ligger ved fortungen, men som er en hæmmelyd med snæver mundåbning, og hvor man godt må række lidt tunge, når man siger det. Tal også om, hvad de to ord betyder. Se evt. uddybende.

"Prøv at se de to ord på tavlen… er der nogen, der kan læse, hvad der står? Ja, der står nemlig "dejlig" og "ad!" Kan I se, hvad de har til fælles? … Ja, de har begge to et d. Men prøv lige at sige ordene for jer selv, for de to d'er lyder nemlig ikke ens. Hvad er forskellen? Ja, d'et i dejlig er det *d*, vi kender fra alfabetet, men d'et i ad lyder anderledes. Prøv at mærke, hvad I gør med munden, når I siger det. Er der nogen, der kommer til at række tunge? Hvad betyder ordene egentlig? Kommer I nogle gange til at sige ad! ... Hvornår gør I det?"

2 Fortæl eleverne om smagsløgene på tungen og om de fem grundsmage surt, salt, bittert, sødt og umami. Se uddybende. Det er ikke hensigten, at eleverne får en naturfaglig forståelse af grundsmagene, men blot et kendskab til at de findes. Sødt og surt kender de fra forskellige frugter og slik og måske surmælksprodukter. Salt kender de generelt fra maden, og bittert kender de fra rugbrød, grapefrugt og mørk chokolade. Tal med eleverne om, at flere grundsmage kan være repræsenteret i det samme mad. Fx den bitre nød med salt uden på eller den søde gulerodssalat med citron og sukker på.

3 Lav klassen om til fire gruppeborde. Et for hver af de fire grundsmage bitter, surt, sødt og salt. (Vi undlader den femte grundsmag, Umami, som er lidt svær at forholde sig til på dette klassetrin.)

På hvert bord lægges et kopiark (kopiark 1a, 1b, 1c og 1d) med bordets grundsmag og ordene *Ad* og *Dejlig* samt to madvarer, der indeholder den pågældende grundsmag.

Eleverne deles nu i fire grupper, og hver gruppe får en "smagsformand", der styrer gruppens testsmagning (se mere om smagsformandens rolle under punkt 4). Jobbet som smagsformand kan evt. gå på tur ved hver grundsmag. Hvis det er en stor klasse, kan man med fordel lave flere borde med samme grundsmag, så grupperne ikke bliver så store.

- kaffe og mørk chokolade
- citron og balsamico eddike
- salte chips og oliven
- vaniljesukker og jordbær *eller* banan

Se flere forslag til fødevarer under uddybende.

4 Smagsformanden sætter sig ved bordet med madvarerne foran sig og lader gruppens medlemmer smage én ad gangen. Smagsformanden styrer slagets gang og skal sikre, at gruppemedlemmerne smager én ad gangen og efterfølgende får kategoriseret smagen som "Ad" eller "dejligt", før næste medlem får lov at smage. Brug god tid på at smage, så smagsløgene på tungen kan nå at følge med. Når man har smagt, skal man enten pege på dejlig og sige "Dejlig" eller på Ad og sige "ad!" Det er lidt frækt at sige "ad" til maden, men det må man godt i dag.

5 Når eleverne har smagt, skriver de enten *dejlig* eller *ad* på kopiark 2 og roterer til næste grundsmag. Dette gentages, indtil alle grupper har været ved alle grundsmage.

6 Fælles samtale på klassen om, hvordan det var at smage.

- Var der noget, alle kunne lide fra hver grundsmag?
- Hvilken grundsmag kunne de bedst lide?
- Hvad er bitter egentlig for en smag?
- Kan der være noget, vi siger "ad" til nu, som vi kan lide, når det bliver brugt til madlavning? (fx balsamico eller kaffe)

"Nu har I alle sammen smagt på madvarer fra fire grundsmage. Hvordan var det at smage? Var der noget, I havde lyst til at sige "ad" til, inden I smagte på det? Hvorfor? Balsamico, fordi det lugtede dårligt.. ja, og lugtesansen hænger jo sammen med smagssansen, så man har allerede en idé om, hvordan det smager, når man lugter til det. Tror I, det kunne smage godt, hvis det kommes ned i en ret med en masse andre ting? Når man laver mad, prøver man faktisk på at bruge noget fra alle fem grundsmage for at få retten til at smage rigtig godt. Fx putter man mørk chokolade i Chili Con Carne for at få den bitre smag med. Eller sukker i tomatsovs for at søde den lidt.

Var der en af grundsmagene, I bedst kunne lide? Ja, den søde kan vi alle sammen lide. Allerede når man er nyfødt, får man modermælk, der smager sødt. Det søde får babyen til at drikke

mere og vokse sig større."

Se flere eksempler på madvarer inden for de fem grundsmage under uddybende.

7 Lad eleverne dele et ark papir på midten, og giv det overskrifterne "Ad" og "Dejlig". Gå på opdagelse efter ord med de to d-lyde og skriv dem på arket; ord med det hårde d (dejlig-lyden) og det bløde d (ad-lyden). De kan gå på opdagelse i klasseværelset, på billeder eller rundt på skolen. Lad eleverne børnestave (lydstave, hvor rigtig lydret stavning godkendes som korrekt stavning). Vær særligt opmærksom på, om de får de rigtige d-lyde med.

8 Hæng arkene op og gennemgå dem flygtigt ved at læse få ord fra hvert ark højt. Udtal tydeligt de to d-lyde.

"Sikke mange d-ord I har fundet! Jeg kan se, der er én, der har fundet *blad* med den bløde d-lyd.. ad, blad.. og *dart* med den hårde d-lyd.. dd-dart"

9 Organisér eleverne parvis og giv dem ordkortene fra kopiark 3. Lad eleverne klippe dem ud, læse dem og sortere dem i to bunker. En bunke med ord, der indeholder det hårde d, og en bunke, der indeholder ord med det bløde d. Ordkortene består af lydrette ord.

10 Lav en læsestafet i skolegården eller et andet større ledigt areal, hvor eleverne deles i to hold. Det laves som en klassisk stafet, hvor eleverne løber én ad gangen ned til en post og tilbage til holdet, hvor den næste sendes afsted med en "high five". I den anden ende står to voksne eller børn (dygtige læsere) og viser et af ordkortene. Eleven, der kommer løbende, læser kortet og får det med tilbage, hvis det læses korrekt. Vinderholdet er det hold, der hurtigst muligt får fat i alle kortene. Der kan sagtens bruges flere sæt kort afhængig af antal elever. Lav gerne flere runder af stafetten.

11 Træn stavning af ord med de to d-lyde ved at lave en hentediktat. Se evt. uddybende. Organisér igen eleverne parvis. Lad dem have en base med deres hæfte og blyant og lad dem lægge deres kort et sted, hvor de har mulighed for at få en lille løbetur hen fra basen. (aktiviteten er fin at have i hallen, på gangen eller udenfor, hvis det ikke blæser) De skal nu løbe fra basen hen og vende et kort, læse det og løbe tilbage for at skrive det i hæftet. På den måde får de både trænet læsning, hukommelse og lydering/stavning. Alle ordene er lydrette, så eleverne kan lydere sig frem. Mind dem om "Ad!" og "Dejlig". De kan evt. slutte af med at sammenligne deres ord med makkeren og se, om de er stavet ens. De ord, der ikke er ens, kan tjekkes på ordkortene.

"Nu skal I til at skrive nogle ord, hvor d-lydene er med. Husk, at vi har smagt på en masse forskelligt og sagt "Dejligt" eller "ad" til det. Lyt godt til lydene i ordene og prøv, om I kan høre d'et."

12	Aktiviteten kan afsluttes med at gå på jagt derhjemme ved aftensmaden efter ad-ingredienser, der bliver til dejlige ingredienser, når de kommer i aftensmaden. På den måde får I afsluttet emnet med fortællinger fra hjemmet, og eleverne får reflekteret sammen med mor og far.

Forberedelser

- Klargør mad til de fire grundsmage, som er taget med i denne aktivitet, så det ligger som små smagsprøver i 10 forskellige skåle. Surt, sødt, salt og bittert (den femte grundsmag, umami, er ikke taget med her).
- Print kopiark 1a, 1b, 1c og 1d i ét eksemplar hver (til fælles brug i klassen)
- Print kopiark 2, så der er ét til hver elev
- Print kopiark 3, så der er til halvdelen af eleverne (ordkort, kan evt. printes på karton)
- Hav blankt eller linjeret A4-papir parat

Læringsmål

Det er målet, at eleverne skal blive opmærksomme på de to d-lyde og få større erfaring i at læse ord, hvor de indgår. Særligt det bløde d kan være vanskeligt for eleverne at høre. Det er desuden målet, at eleverne får erfaring med at stave ord med de to d-lyde.

Aktiviteten tager udgangspunkt i læring via smag og skal afsøge muligheden for at smag kan lagre sig i kroppen, som tavs viden, og give fonemet/lyden noget at læne sig op ad. Er det mon lettere at huske de to d-lyde, hvis de retter sig mod noget, der smager **d**ejligt og noget der er "a**d**!"?

De tre aktiviteter om svære fonemer er ikke kronologiske og afhængige af hinanden, men derimod forløb til tre forskellige svære lyde, der ofte volder eleverne problemer. De to a-lyde, det bløde og det hårde d og nasallyden -ng. Man kan med fordel arbejde med alle tre lyde eller bruge den aktivitet, der passer til fonemudfordringerne i sin elevgruppe. At få styr på disse fonemer og afledte fonemer vil typisk hjælpe eleverne godt videre i læseindlæringen.

Fra Fælles Mål for dansk sigtes mod følgende videns- og færdighedsområder:

Læsning/afkodning

- Efter 2. klasse

- Eleven kan læse ord i tekster til klassetrinnet sikkert
- Opmærksomhedspunkt: Eleven kan læse lydrette ord (fx to, bus og sofa) og almindelige ikke-lydrette ord på to stavelser (fx pige, komme)

Uddybende

De 5 grundsmage…

Målet er, at eleverne skal vide, at der findes fem grundsmage og at forholde sig til dem og til smag i det hele taget. Bemærk dog: i aktiviteten her arbejdes der kun aktivt med smagene sur, sød, salt og bitter, da umami, den femte grundsmag, vurderes at være for svær at identificere for eleverne på dette klassetrin. Smagen kobles sammen med fonemet ved at give dem lov til selv at vurdere smagen. Det er pludselig i orden at sige "ad" til maden. Det didaktiske udgangspunkt er, at alle børn kan forholde sig til smag og vurdere det individuelt - vi har ikke alle samme smag.

Til inspiration for den nysgerrige lærer kan der her læses mere om de fem grundsmage (du tages over til artikel her i app'en, hvorfra du hurtigt kan klikke dig tilbage her til). Smag for Livet har også udgivet en plakat, som gier et overblik over grundsmagene.

Inspiration til madvarer

Bitter: Rugbrød, valnødder, rucolasalat, grape, kaffe, mørk chokolade

Surt: Naturel Yoghurt, lime, citron, balsamico

Sødt: Honning, pære, sukker, vaniljesukker, banan, jordbær

Salt: Kapers, parmesan, soya, chips, oliven

Umami: Svampe, asparges, ost, kød, fisk

De to d-lyde

D, som i *dejligt* [d], er grafemets standardudtale og lægger sig op ad bogstavets navn. D, som i *ad!* [□], er en betinget udtale - betinget af de andre bogstaver i ordet. De to lyde forekommer hyppigt i det danske sprog og er derfor gode at få styr på tidligt i læseudviklingen.

At inddrage smag i læseindlæringen

Hypotesen om, at smag kan lagre sig i kroppen, og give fonemet en oplevelse/erindring at læne sig op ad, bygger på en tankegang om, at kroppen har en ubevidst viden, en tavs viden, der kommer i spil gennem motorisk og sanselig perception. Smagsoplevelser og smagserfaringer kan derfor være med til at drive læseindlæringen frem og sætte særlige spor, der kan hjælpe hukommelsen og forståelsen på vej. Denne smagsdidaktik kan med fordel bredes ud over større dele af danskfaget.

Hente-diktat

Hente-diktat er en arbejdsform, hvor bevægelse er nøgleordet. Eleverne placerer deres diktat et sted tilpas langt væk fra deres bord. Herefter bevæger de sig imellem teksten og deres papir og skriver så mange ord, de kan huske. De må selvfølgelig gerne gå tilbage for at tjekke, om stavemåden er rigtig. De må bare ikke tage teksten med hen til deres eget bord, før de er helt færdige. Diktaten rettes til sidst med sidemakker eller lærer.

Kopiark

Kopiark:
Kopiark 1a - Forløb_De svære fonemer - Aktivitet_D-lydene.pdf
Kopiark 1b - Forløb_De svære fonemer - Aktivitet_D-lydene.pdf
Kopiark 1c - Forløb_De svære fonemer - Aktivitet_D-lydene.pdf
Kopiark 1d - Forløb_De svære fonemer - Aktivitet_D-lydene.pdf
Kopiark 2 - Forløb_De svære fonemer - Aktivitet_D-lydene.pdf
Kopiark 3 - Forløb_De svære fonemer - Aktivitet_D-lydene.pdf

SMAG for LIVET

Kopiark 1a
De fem grundsmage - surt

Surt

Dejligt

Ad!

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

SMAG for LIVET

Kopiark 1b

De fem grundsmage - sødt

Sødt

Dejligt

Ad!

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

SMAG for LIVET

Kopiark 1c
De fem grundsmage - salt

Salt

Dejligt

Ad!

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

SMAG for LIVET

Kopiark 1d
De fem grundsmage - bitter

Bitter

Dejligt

Ad!

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

Kopiark 2

Præudfyldt eksempel med råvarer og svar:

Grundsmag	Vurdering (skriv *ad* eller *dejlig*)
Surt	
Citron	dejlig
Balsamico	ad
Sødt	
Vaniljesukker	dejlig
Banan	…
Salt	
Chips	…
Kapers	…
Bitter	
Mørk chokolade	…
Grapefrugt	…

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

SMAG for LIVET

Ikke præudfyldt med råvarer:

Grundsmag	Vurdering (skriv *ad* eller *dejlig*)
Surt	
Sødt	
Salt	
Bitter	

Kopiark 3

Lad eleverne klippe ordkortene ud, læse dem og sortere dem i to bunker. En bunke med ord, der indeholder det hårde d og en bunke med ord, der indeholder det bløde d. Ordkortene bruges desuden til læsestafet.

dør	danse
din	dyt
dit	mad
glad	glide

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

glæde	dun
dyr	dæmning
idol	mudder
mide	sad
side	blid

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

vindrue	badekar
sladre	død
bløde	bide
bøde	båd
æde	bud

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

ud	tud
Gud	imod
dam	krokodille
Adam	yde
nyde	byde

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

snyde	klyde
klud	brud
dask	medalje
smide	smed
smadre	oplader

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv